

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

Facultatea de Istorie și Geografie

TEZĂ DE DOCTORAT

DOMENIUL ISTORIE

EVREII DIN JUDEȚELE NEAMȚ, ROMAN ȘI BACĂU ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ANTONESCU ÎN PERIOADA 1940-1944

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. univ. dr. hab. Florin PINTESCU

DOCTORAND:
Prof. Emanuel BĂLAN

SUCEAVA, 2023

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT

CUPRINSUL TEZEI DE DOCTORAT	2
CUVINTE CHEIE. ABREVIERI	3
INTRODUCERE, IPOTEZĂ DE LUCRU. OBIECTIVELE TEZEI.....	5
METODOLOGIA CERCETĂRII ȘI NOUTATEA ȘTIINȚIFICĂ A TEZEI	8
PREZENTAREA SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT	11
Capitolul I. De la integrare la excludere și Holocaust.....	11
Capitolul II. Activitatea comunitară.....	13
Capitolul III. Măsuri restrictive luate împotriva evreilo	15
Capitolul IV. Impuneri, contribuții și munca obligatorie.....	16
Capitolul V. Evacuare și deportare, solidaritate și neuitare	19
CONCLUZII	22
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	28

CUVINTE CHEIE. ABREVIERI

CUVINTE CHEIE

Antonescu, evrei, Neamț, Bacău, Roman, contribuții, impuneri, munca obligatorie, asistență social, excludere, comunități, taxe, sionism, comunism, interdicții, sabotaj economic, evacuare, lagăre, orfani, Shoah, Drepti între popoare, Siguranța.

ABREVIERI

ACSIER - Arhiva Centrului pentru studiul istoriei evreilor din România

ANIC- Arhivele Național Istorice Centrale

ANR-SJB.- Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Bacău

ANR-SJNT - Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Neamț

ANR-SJSV-Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Suceava

AP- Apărare Pasivă

BNR -Banca Națională a României

CER - Comunitatea Evreilor din România

CFR- Căile Ferate Române

CNR - Centrul Național de Românzare

CNSAS - Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

CR Neamț - Cercul de Recrutare Neamț

CSIER - Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

CT Roman - Cercul Teritorial Roman

IGJ -Inspectoratul General al Jandarmeriei

LANC-Liga Apărării Național-Creștine

MAI- Ministerul Afacerilor Interne

M.C.N. Ministerul Culturii Naționale

M.E.N. Ministerul Economiei Naționale

M.M. Ministerul Muncii

M.M.S.O.S. Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale

M.O. - Munca Obligatorie
M.P.N. Ministerul Propagandei Naționale
M. St. Marele Stat Major
M.U. - Marea Unitate
P.C.M. - Președinția Consiliului de Miniștri
P.C.R.- Partidul Comunist din România
P.N.L.- Partidul Național Liberal
P.N.Ț.- Partidul Național Țărănesc
P.T.T. - Poștă, Telegraf, Telefon
S.S.I.- Serviciul Special de Informați
U.C.E.R. - Uniunea Comunităților Evreiești din România
U.E. - Uniunea Europeană
UER - Uniunea Evreilor din România
URSS - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USHMM - United States Holocaust Memorial Museum
ZI - Zonă internă
VM - Vânători de Munte

INTRODUCERE, IPOTEZĂ DE LUCRU. OBIECTIVELE TEZEI

Problematica situației evreilor din România, în timpul guvernării antonesciene din anii 1940-1944, a suscitat în istoriografia românească de după 1989 un larg interes, fiind încă aprins disputată. În ultimele trei decenii, mulți istorici români și străini și-au dedicat cercetarea studierii comunităților evreiești din spațiul românesc, în special a problemelor Holocaustului și antisemitismului. Volumele de studii și de documente publicate pe această temă, dar și discursul istoriografic dat de deschiderea politică asupra problematicii, au generat un interes din ce în ce mai mare față de acest subiect, care este departe de a fi epuizat ca analiză istorică.

Lucrarea noastră de doctorat cu titlul **Evreii din județele Neamț, Roman și Bacău în timpul guvernării Antonescu în perioada 1940-1944** încearcă să prezinte un subiect de istorie locală neabordat, și să arate resorturile de funcționare ale unor comunități aflate în cea mai neagră perioadă a existenței lor. Legat de istoriografia și literatura de specialitate existente în țară și străinătate privind situația evreilor în timpul regimului Antonescu, acestea tratează la nivel macro problematica regimului evreilor. Altfel spus, subiectul supus cercetării nu a beneficiat de o lucrare independentă care să trateze acest subiect. Trebuie spus că și în privința studiilor existente despre istoria comunităților evreiești din cele trei județe, istoriografia este deficitară, doar trei autori ocupându-se de aceasta, aceștia nefiind însă istorici. Astfel, I. Kara¹, Pincu Pascal² și Iancu Wexler³ abordează în lucrările lor și aspectele perioadei antonesciene. Problema a fost abordată și de noi, fie sub forma unor

¹ I. Kara, *Obștea evreiască din Bacău*, București, Editura Hasefer, 1995.

² Pincu Pascal, *Obștea evreilor din Roman*, București, Editura Hasefer, 2001; Pincu Pascal, *Obștea evreilor din Piatra Neamț*, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2005; *Pascal, Pincu*, *Obștea evreilor din Târgu Neamț*, Editura Teșu Solomonivici, f.a.

³ Iancu Wexler, *Evreii romașcani*, Iași, Editura StudIs, 2018.

articole publicate sau într-un capitol, în cuprinsul unei lucrări despre istoria comunității evreiești targunemțene

Cronologic, cercetarea noastră acoperă perioada 1940 - 1944, respectiv cea a regimului Antonescu, ce cuprinde două etape: prima, a regimului național - legionar din 1940 -1941 și cea de a doua, a regimului militar (1941 – 1944). Este vorba despre o perioadă suprapusă peste cel de Al Doilea Război Mondial, o perioadă în care evreii au trăit restricții, deposedări de proprietăți, evacuări, deportări, foamete, frig și moarte. Geografic, lucrarea vizează comunitățile din fostele județe Neamț, Roman și Bacău, cu marile comunități de la Piatra Neamț, Târgu - Neamț, Buhuși, Bacău - „oraș-gazdă” pentru evreii evacuați din Moinești, Târgu - Ocna și comunele județului Bacău și Roman – de asemenea „oraș-gazdă” pentru evreii din satele județului, forțați să plece în capitala de județ. Aceste comunități sunt cele care au primit orfanii repatriați din Transnistria și care i-au găzduit înainte de a lua drumul Palestinei prin portul Constanța⁴.

Prin urmare, în scopul cercetării științifice, am urmărit noutatea și originalitatea și am adus contribuții importante în domeniul istoriei, în special a temei cercetate. Metodele astfel utilizate au contribuit la realizarea obiectivelor propuse. Acest lucru ne-a permis să tragem câteva concluzii la finalul lucrării, dar ne-a oferit și câteva recomandări, care au rolul de a accentua aspecte până nu demult necunoscute, din istoria comunităților evreiești din cele trei județe, în perioada regimului Antonescu.

Principalele ipoteze de lucru pe care le înaintăm spre cercetare sunt:

1. Evoluția cadrului legislativ discriminatoriu în perioada 1938-1944, a avut un impact major asupra măsurilor antisemite în timpul regimului antonescian.
2. Solidaritatea comunității și a instituțiilor acesteia, au contribuit la supraviețuirea evreilor în perioada menționată.
3. Opțiunile politice ale evreilor, comunismul și sionismul ca reacție la măsurile antisemite ale regimului.
4. Măsurile luate de guvern împotriva evreilor au fost de natură economică sau rasială.
5. Nevoia stringentă de memorare a ceea ce a însemnat Holocaustul, pentru a nu repeta greșelile trecutului.

⁴ Mordehai Naor, *Emigrarea. 1934-1948*, Tel Aviv, 1981.

Din punct de vedere teoretic, acest studiu este important prin faptul că întărește analiza și explicarea problemelor legate de dezvoltarea și viața comunităților evreiești din regiunea geografică studiată.

Această lucrare contribuie la înțelegerea și la cunoașterea istoriei trecute, la cunoașterea modului în care au fost organizate comunitățile și la activitatea în perioada analizată.

Lucrarea poate servi ca sursă sau ca model de cercetare și pentru celelalte comunități din zona Moldovei și nu numai, care nu au beneficiat de o astfel de abordare. Mai mult, rezultatele pot fi utile la elaborarea unor manuale de opțional pe problema Holocaustului local.

Subiectul abordat în această lucrare a fost structurat în șapte capitole, fiecare dintre acestea urmărind momente esențiale din viața comunității în perioada anilor 1940 - 1944.

METODOLOGIA CERCETĂRII ȘI NOUȚATEA ȘTIINȚIFICĂ A TEZEI

Metodologia cercetării științifice a avut în vedere, în diferitele etape de cercetare, următoarele metode:

- analiza documentelor de arhivă și statistică, monografii, legi, memorii privind dezvoltarea comunității evreiești și la problematica persecuțiilor la care au fost supuși evreii;

- metoda comparativă utilizată pentru stabilirea evoluției demografice a populației evreiești în 1930 și 1941, dar și a procesului de românizare, impunerilor financiare și folosirii la munca de folos obștesc a evreilor;

- o metodă statistică folosită ca mijloc de informare despre evoluția populației evreiești;

- metoda descriptivă contribuie la descrierea și stabilirea măsurilor discriminatorii la care au fost supuși evreii, la modalitățile de acțiune și de supraviețuire a acestora în perioada regimului Antonescu.

Având în vedere natura complexă și multifacetă a temei de cercetare, precum și nivelul și abordarea istorică a investigației, au fost utilizate o serie de principii metodologice, printre care:

- principii științifice: analizarea a ceea ce s-a întâmplat de fapt din punct de vedere științific, adică așa cum au avut loc;

- principii istorice: evenimentele și fenomenele au fost studiate în procesul formării și dezvoltării lor în strânsă legătură cu condiții istorice concrete;

- principii dialectice: procesele au fost studiate în ordinea în care au avut loc cu scopul de a explica cauza și efectul;

- principiile obiectivității: cercetarea s-a bazat pe coerența informațiilor, logica acestora, așa cum au fost în realitate, totul prezentat într-un limbaj clar; am eliminat subiectivismul în ceea ce privește prezentarea și interpretarea faptelor istorice;

- principiile demonstrației: orice informație a fost demonstrată și argumentată;

- principiile utilității: cercetarea științifică are și o utilitate teoretică, dar și practică, prin rezultatele obținute.

Scopul acestei cercetări este acela de a decela poziția comunităților evreiești față de autoritățile statului, modul de organizare și contribuția acestora la Împrumutul Reîntregirii, dar și la alte impuneri, precum colectarea de efecte sau taxele de scutire pentru munca obligatorie.

Pe lângă măsurile restrictive impuse de la centru, uneori autoritățile locale au „demonstrat” mai mult zel, impunând și unele măsuri în plus, dovedind astfel un antisemitism local provenit din invidie, dar și din răzbunare. Trauma războiului și măsurile antisemite i-au afectat pe toți membrii comunității, de la lideri sau rabini până la copii și marea masă a populației evreiești. Însă, cu toate acestea, comunitatea a încercat pe cât a fost posibil să-și ajute semenii și să suplinească lipsurile.

Am urmărit, așadar, ca scopul cercetării științifice să aibă și un caracter de noutate și originalitate, aducând astfel o contribuție importantă în domeniul istoriei. Așadar, metodele folosite au contribuit la realizarea obiectivelor propuse, ceea ce ne-a permis ca la sfârșitul lucrării să emitem unele concluzii, dar și unele recomandări, care au rolul de a accentua aspecte până nu demult necunoscute, din istoria comunităților evreiești din cele trei județe, în perioada regimului Antonescu.

Noutatea acestei cercetări rezidă din valorificarea și completarea informațiilor inedite găsite în fondurile documentare, dar și în memoriile publicate sau aflate în manuscris, în calitate de mărturii ale evreilor participanți la evenimentele din perioada 1940-1944.

Având în vedere că tema evreilor din județele Neamț, Roman și Bacău în timpul regimului Antonescu a fost puțin cercetată, fiind neglijate aspectele referitoare la munca obligatorie, deportarea, internarea în lagăre de ostatici, atitudinea față de autorități, considerăm că rezultatele obținute prin valorificarea surselor de arhivă reprezintă o noutate științifico-istoriografică. Originalitatea lucrării este dată de sursele arhivistice consultate, multe dintre acestea (peste 300) fiind introduse pentru prima dată în circuitul științific. La peste 50 de dosare dintre cele consultate, am fost primul cercetător

care a semnat fișa de cercetare a acestora. Așadar, noutatea științifică a lucrării ține de clarificarea evoluției comunităților evreiești din cele trei județe în perioada tulbure a anilor 1940-1944 și de valorificarea surselor documentare referitoare la problematica tratată.

PREZENTAREA SINTETICĂ A CAPITOLELOR TEZEI DE DOCTORAT

Capitolul I. De la integrare la excludere și Holocaust

Acest prim capitol prezintă, în prima sa parte, comunitățile evreiești din cele trei județe, de la primele lor atestări documentare din secolul al XVII-lea până în 1938. Bar Avi Israel spunea despre comunitățile evreiești din această parte a Moldovei că, deși erau mai sărace material, erau bogate cultural. Ele s-au organizat încă de la atestarea lor, sinagoga fiind nucleul central al vieții sociale. Evreii au construit școli și s-au preocupat de viața culturală, dovadă fiind societățile și asociațiile culturale, editarea ziarelor și a revistelor, dar și numeroasele personalități ridicate din rândul lor.

Evreii din cele trei județe au contribuit la dezvoltarea economică a acestora, fapt dovedit de premiile obținute la expozițiile industriale de la nivel național.

Profesiile acestora au fost diverse: „meseriașii” (cizmari, brutari, croitori, tipografi) și „intelectualii” (economiști/funcționari, medici, farmaciști). Evreii au participat și la momentele importante ale istoriei naționale, precum Războiul de Independență sau cel de Întregire, atât pe front cât și în spatele acestuia, evidențiindu-se și fiind decorați pentru faptele lor.

Al doilea și al treilea subcapitol analizează rădăcinile politicii economice antisemite a regimului Antonescu, începând cu măsurile guvernului Goga-Cuza și continuând cu cele ale guvernelor din timpul regimului de forță al lui Carol al II-lea, care au atins apogeul prin legea privind Statutul evreilor din 8 august 1940. Așadar, capitolul tratează politica antisemită a regimului Antonescu, prezentată în cele două etape, perioada național-legionară și cea militară.

Legislația antievreiască din această perioadă (septembrie 1940 - ianuarie 1941) nu a fost implementată ca urmare a unor presiuni externe, ci a fost produsul guvernului legionar.

Această legislație, cel puțin în privința definirii evreului (în termeni rasiști), a fost inconsecventă, creând confuzie. Regimul militar Antonescu, instalat după înfrângerea rebeliunii legionare, a continuat politica antisemită, Antonescu declarând că „toate reformele necesare înlăturării influențelor străine pentru asigurarea destinului nostru național le voi înfăptui fără șovăire”.

Măsurile legislative și administrative antievreiești, adoptate în timpul regimul Antonescu, ilustrează politica extremistă oficială față de cei considerați „inamici”. Politica de românizare nu a avut efectele scontate, economia fiind epurată de specialiștii evrei care nu au fost înlocuiți de cei români, din cauza lipsei acestora sau a mobilizării celor existenți, astfel că a fost nevoie de rechiziționarea specialiștilor evrei. Legile, ordinele și circularele emise în timpul războiului au declanșat lupta împotriva „dușmanului intern”, așa cum erau considerați evreii.

Putem afirma că politica și legislația antievreiască s-au numărat printre preocupările Mareșalului Antonescu, evreii fiind excluși juridic, politic și social. Astfel, erau scoși din zona protecției conferite de legislație, dar și din viața cetății, devenind astfel expuși măsurilor administrative și abuzurilor din partea autorităților, fără însă a se putea apăra.

Analizând evoluția demografică a comunităților din cele trei județe am constatat că, la nivel urban, s-a înregistrat o creștere a acestora, ca urmare a evacuării populației din mediul rural sau din unele așezări urbane și relocării ei în capitalele județelor. Este cazul comunităților de la Moinești sau Târgu-Ocna care, în vara anului 1941, au fost evacuate la Bacău sau cazul celor de la Târgu-Neamț, evacuate la Buhuși din cauza apropierii frontului, în aprilie 1944.

La nivel urban, s-a înregistrat o creștere a acestora, ca urmare a măsurilor luate de către autorități în privința populației din mediul rural sau din unele așezări urbane, care au fost evacuate în capitalele județelor. Este cazul comunităților de la Moinești sau Târgu-Ocna care, în vara anului 1941, au fost evacuate la Bacău sau cazul celor de la Târgu-Neamț, evacuate la Buhuși din cauza apropierii frontului, în aprilie 1944.

Finalul acestui capitol este dedicat opțiunilor politice ale evreimii, respectiv mișcarea sionistă și cea comunistă, dar de asemenea, se referă la starea de spirit și la atitudinile acestora față de autorități.

Sionismul, ca opțiune politică, adică emigrarea în Palestina și fondarea unui stat evreiesc, s-a bazat pe asociații și societăți care, deși în clandestinitate, au beneficiat de acordul tacit al autorităților pentru a funcționa. Sioniștii se aflau în atenția Siguranței și din cauza pozițiilor unor dintre aceștia de emigrare în Uniunea Sovietică.

O atenție specială a fost acordată de către organele de siguranță mișcării comuniste, în special evreilor care erau membri sau simpatizanți comuniști. Organele de Siguranță au identificat nucleele comuniste, membrii și simpatizanții lor fiind arestați, judecați și condamnați, apoi închiși la Târgu-Jiu sau trimiși în Transnistria.

Evreii au fost mereu sub lupa organelor de Siguranță, interesate de starea lor de spirit. Atitudinea acestora a fluctuat în funcție de evenimentele internaționale, deși marea majoritate salutau victoriile aliaților, însă nu pe față. Oficial, evreii au încercat să mențină un climat de calm în interiorul comunităților, dar și în raportul lor cu instituțiile statului, atât față de cele locale cât și a celor centrale.

Capitolul II. Activitatea comunitară

Cel de-al II-lea capitol, **Activitatea comunitară**, analizează evoluția comunităților evreiești în perioada 1940-1944. În toat acest timp de restriște, acestea au încercat să îndeplinească funcția lor socială, cea de asigurare a sănătății, dar și cea de educare a membrilor, după îndepărtarea lor din instituțiile de sănătate și de învățământ ale statului. Acestea au ajutat material și financiar pe cei nevoiași, numărul acestora crescând de la un la altul ca urmare a măsurilor social - economice luate de autorități. Conducerile acestora au fost cele care au păstrat legătura cu instituțiile statului și au încercat să îmbunătățească pe cât posibil situația membrilor, dar au asigurat și activitatea religioasă prin întreținerea unor sinagogi, prezența rabinilor, hahamilor și abatoarelor pentru tăierile rituale, a băilor, evident cu acordul autorităților, care nu au îngăduit practicarea cultului și ținerea sărbătorilor evreiești: Pesah, Roș Hașana, Purim, Iom Kipur și Hanuca. Conducerile locale ale comunităților au fost

dublate începând cu primăvara anului 1942 cu cele ale Oficiilor județene ale Centralei Evreilor din România, nouă formă de organizare națională aflată sub control guvernamental.

Educațional, comunitatea s-a ocupat de organizarea instituțiilor școlare în condițiile războiului și ale măsurilor discriminatorii. Mai mult, procesul instructiv-educativ s-a confruntat cu numeroase probleme, de la rechiziționarea clădirilor școlilor sau lipsa manualelor, până la dificultăți în susținerea examenelor de final de an sau de ciclu și cea a admiterii, precum și dificultăți legate de lipsa cadrelor didactice calificate sau rechiziționate la munca obligatorie.

Cu toate acestea, au funcționat școli primare evreiești de băieți, de fete sau mixte la Târgu-Ocna (până la evacuarea din 1941), Bacău, Roman, Buhuși, Piatra Neamț și Târgu-Neamț, gimnaziul la Roman și Bacău, licee mixte teoretice și comerciale la Bacău, grădinițe la Bacău sau Roman, dar și școli de Talmud Thora, precum cea de la Bacău.

Comunitățile au avut chiar și în această perioadă manifestări culturale. Astfel, a funcționat la Bacău o orchestră clasică și ritmică, un cerc cultural - „Roza” - și biblioteci, cu numeroase volume, amenajate pe lângă unitățile școlare.

Instituțiile educaționale patronate de către comunități, au avut un rol important în organizarea luptei pentru supraviețuire, în perioada guvernării lui Ion Antonescu.

O asemenea instituție a fost cea a asistenței sociale, care a încercat să compenseze lipsurile și greutatea cu care se confruntau evreii în noile condiții. Asistența socială a însemnat cantine sociale, aziluri de bătrâni, orfeline, spitale și dispensare, distribuirea de lemne de foc, alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte. Inclusiv orfanii au fost ajutați, nefiind uitați nici cei din Transnistria.

De asemenea, nu erau sprijiniți doar „cei de acasă”, ci și cei din detașamentele de muncă interne și externe. Cantinele au fost și ele centre de rezistență inclusiv spirituală, un loc al socializării și al schimbului de idei sau de informații, dar și de încurajare în vremuri tulburi.

Cu ocazia sărbătorilor, comunitatea s-a îngrijit să asigure evreilor nevoiași ajutoare în alimente, îmbrăcăminte, lemne pentru încălzire sau chiar în bani pentru plata chirriilor, dar și asistență judiciară. În această perioadă de restriște, comunitățile s-au îngrijit și

de orfelinatelor și azilurile de bătrâni aflate la Bacău, Roman sau Piatra-Neamț. În lipsa accesului evreilor în spitalele de stat sau a excluderii acestora din colegiul medicilor și farmaciștilor, comunitățile s-au organizat, astfel că, la nivelul obștilor din Roman, Piatra-Neamț și Bacău, au fost organizate spitale și dispensare care ofereau consultații, eliberau rețete și medicamente, dar efectuau și intervenții chirurgicale. Echipe de medici asigurau consultații la domiciliu și organizau campanii de prevenire a bolilor contagioase.

Capitolul III. Măsuri restrictive luate împotriva evreilor

Al III-lea capitol, , **Măsuri restrictive luate împotriva evreilor**, are în vedere prezentarea și analiza tuturor măsurilor discriminatorii, de la extorcări și deposedări de bunuri (cele mai multe petrecute în timpul perioadei național-legionare fiind opera celor din urmă) și până la procesul de românizare a bunurilor evreiești (imobile particulare și ale comunităților, proprietăți funciare, fabrici și mori). Românizarea a însemnat atât anularea dreptului de proprietate atât în mediul rural cât și în cel urban, cât și declanșarea unui fenomen interesant, acela al lipsei specialiștilor români care să-i înlocuiască pe cei evrei, astfel că numeroase instituții și fabrici cereau Cercurilor Teritoriale rechiziționarea meseriașilor evrei.

Măsurile restrictive îndreptate împotriva evreilor au însemnat confiscarea aparatelor de radio, foto, anularea dreptului de a conduce mașini, interdicția de a circula între anumite ore, de a nu mai călători cu trenul, autobuzul sau autoturismul decât în cazuri speciale și doar cu autorizație de călătorie sau de a se aproviziona din piețe înainte de ora 10 dimineața. Cei care încălcau aceste reguli riscau închisoarea. Evreii au fost obligați să poarte „Steaua lui David”, suportând astfel stigmatizarea și batjocora. Unele dintre aceste măsuri erau aplicate de către autoritățile locale, neexistând o directivă generală de la centru, însă cele mai multe au fost emanația regimului Antonescu.

În privința colportării de știri false, nu a existat nicio diferențiere între majoritari și minorități în aplicarea pedepselor. Evreii au fost considerați „inamicul numărul 1” în ceea ce privește

„simpatia față de Soviete”, „propaganda discretă”, „răspândirea zvonurilor”.

Unii comercianți evrei au fost acuzați de speculă și sabotaj economic, fiind judecați și condamnați la diverse pedepse cu închisoarea, însă numărul speculanților evrei este mic în comparație cu numărul românilor depistați în această perioadă, că practicau specula.

Capitolul IV. Impuneri, contribuții și munca obligatorie

Capitolul IV, **Impuneri, contribuții și munca obligatorie**, prezintă, pe larg, categoriile de obligații impuse evreilor, în bani și efecte, ca o compensație pentru faptul că aceștia nu se „jertfeau” pe front precum soldații români. O primă obligație a constituit-o „Împrumutul Reîntregirii”, o sumă plătită de toți evreii în funcție de impozitul fiscal și un bun prilej pentru a-și arăta loialitatea față de țară. Mai mult, liderii îndemneau populația evreiască să „căutăm fiecare a servi de exemplu celorlalți; să dăm atât de mult, încât fiecare să se simtă dator să spună: dacă acela a dat atât, eu trebuie să dau de zece ori mai mult. Datoria noastră este să dăm țării tot ce putem, chiar mai mult decât putem, fără târguială, pentru binele ei, pentru binele nostru, pentru binele tuturor”⁵. Sumele subscribe de cele trei comunități județene (Neamț, Roman și Bacău) au fost destul de mari, în total 131.452.656 de lei⁶. Colectele de echipamente sanitare și de îmbrăcăminte au reprezentat alte obligații impuse prin decrete-legi, sub amenințarea sancțiunilor penale.

Toți evreii de peste 18 ani erau obligați să dea efecte complete de haine, încălțăminte, lenjerie de corp (indispensabili, ciorapi, batiste, prosoape), saltele, pături, lenjerie de pat (dosuri de pernă, fețe de pernă și cearșafuri), în funcție de venitul său impozabil. Aceia care nu puteau depune aceste efecte trebuiau să depună

⁵ *Activitatea Centralei evreilor din România*, București, Editura AlmaTip, 1998, p. 152.

⁶ *Ibidem*, p. 154.

contravaloarea lor în bani. Contribuțiile pentru Consiliul de Patronaj - în fapt o instituție paralelă Crucii Roșii, care urmărea coordonarea tuturor „operelor de ocrotire și asistență socială” de pe tot teritoriul țării prin „colaborare strânsă între autoritățile publice și inițiativa particulară”- au însumat, doar pentru evreii din Roman cinci milioane de lei⁷.

Taxe de scutire de muncă în folos obștesc au reprezentat un alt mijloc de spoliere financiară a evreilor. Stabilirea și încasarea acestora era arbitrară, aici intrând și taxele de scutire de muncă la dezăpezire, contribuție impusă, ce-i drept, unor categorii anume de evrei, în special intelectualilor, scutiți de obligația de a curăța de zăpadă trotuarele și străzile orașelor.

În cursul anului 1943, populației evreiești i-a fost impusă o contribuție excepțională de patru miliarde lei către Statul Român, taxă ce trebuia achitată până la 12 august 1943. În urma numeroaselor intervenții ale lui Filderman, plata acestei taxe a fost amânată până la sfârșitul anului. Evreii au contribuit și la Împrumutul apărării naționale din 1944, taxă impusă în cursul lunii aprilie și plătită în funcție de salariul net primit. În perioada octombrie 1942 - decembrie 1943, Centrala Evreilor din România a estorcat de la comunități milioane de lei pentru diverse instituții cultural-educative, religioase, administrative sau de asistență socială românești⁸. Aceste sume au condus la pauperizarea comunităților aflate oricum în dificultate.

Munca obligatorie, arată efortul comunităților pentru îndeplinirea acestei obligații. Deasemenea, sunt prezentate problemele organizării muncii obligatorii, mobilizarea (evaluări medicale necorespunzătoare, nerespectarea persoanelor care nu s-au prezentat la muncă) și organizarea în lagăre de muncă (supravegherea muncitorilor, livrarea hranei) care au condus la o productivitate mult sub nivelul așteptat, deoarece a fost diminuată bunăstarea lucrătorilor. Aspectele legate în special de mobilizare și organizare au condus la

⁷ SJAN Neamț, fond *Comunitatea israelită Roman*, dosar 2/1942, f. 44v.

⁸ *Activitatea Centralei evreilor din România*, București, p. 186-187.

transferul controlului asupra detașamentelor către Statul Major al Armatei⁹.

Ca urmare a noilor realități politice, evreilor li s-a interzis serviciul militar prin decretul din decembrie 1940, fiind supuși plății unei taxe militare printr-un decret din ianuarie 1941, iar din august 1941, toți evreii între 18 și 60 de ani urmau a fi întrebuințați la munca de folos obștesc. Scutirea de la munca de folos obștesc putea fi obținută conform unei legi din decembrie 1941, prin plata unei taxe de obținere a carnetelor de scutire¹⁰.

Organizarea și logistica muncii de folos obștesc a căzut în grija Cercurilor Teritoriale Neamț, Bacău și Roman, aflate în subordinea Corpului IV Armată și a comunităților evreiești, prin intermediul Oficiilor județene ale CER din cele trei județe. Aceste instituții repartizau evreii, țineau evidența, rotația, acordarea concediilor, stabilirea programului de lucru, cazarea și hrana evreilor, ajutoarele financiare, materiale și sanitare. Cei care se sustrăgeau muncii erau condamnați la închisoare sau deportare în Transnistria.

Acest subcapitol al muncii obligatorii, tratează munca din detașamentele interne și externe (inclusiv cele din Transnistria), munca copiilor și a femeilor, sustragerile de la îndatoririle obligatorii și ajutoarele trimise detașamentelor de către comunități.

Femeile și copiii din comunitățile evreiești au prestat și ei munca obligatorie, femeile în cadrul unităților spitalicești precum Spitalul 3, Spitalul 10 Campanie, Spitalul Crucea Roșie ZI 126, toate din Bacău, Consiliul de Patronaj Bacău, Prefecturile județelor, ca femei de serviciu, lenjerese, spălătorese, bucătărese, dactilografe sau secretare, iar copiii sub 18 ani, ca muncitori la compania Drumurilor Naționale, în detașamentele CFR Bacău, sau la Primăriile orașelor Roman, Piatra Neamț, Bacău, Târgu-Neamț. Regimul de muncă al evreilor din aceste detașamente, în special al celor externe, era sever, condițiile fiind mizere, igiena și asistența sanitară de cele mai multe ori, inexistente, astfel că păduchii îi afectau pe toți, pe lângă

⁹ Anca Bărbulescu (editor), Alexandru Florian (ed.), Alexandru Climescu, Laura Degeratu, *Munca obligatorie a evreilor din România. Documente*, Iași, Polirom, 2013, p. 15-16.

¹⁰ Lya Benjamin, Sergiu Stanciu (ed.), *Evreii din România în anii 1940 – 1944, vol. I Legislația antievreiască*, București, Editura Hasefer, 1993, pp. 181-183.

tuberculoză sau alte maladii. Comunitățile au încercat, pe cât au putut, să le acorde sprijin sanitar, în cazarmament sau în bani. Frigul, bolile și munca extenuantă și-au pus amprenta peste foarte mulți dintre cei aflați în aceste detașamente.

Capitolul V. Evacuare și deportare, solidaritate și neuitare

Al V-lea capitol, **Evacuare și deportare, solidaritate și neuitare** tratează evacuarea evreilor în capitalele de județ din localitățile de frontieră ale zonelor rurale sau, mai târziu, urbane. Încă din toamna anului 1940 au început evacuările, la Bacău fiind trimiși evreii din Bucovina sau de la Răducăneni, Iași, iar în luna mai, evreii din Bivolari, Iași¹¹.

Lucrurile aveau să se înrăutățească în vara anului 1941, atunci când au avut loc evenimente pe care comunitățile nu le-au anticipat, dar cărora au fost obligate să le facă față: evacuarea tuturor evreilor din mediul rural și a celor din Târgu-Ocna și Moinești. Evreii considerați periculoși pentru siguranța națională, simpatizanți sau membri ai mișcării comuniste, au ajuns în lagărul de la Tîrgu-Jiu, iar după trei-patru luni de detenție au fost trimiși în Transnistria.

Cum problema evacuării celor din rural în centrele urbane nu a rezolvat „problema evreiască”, așa cum preciza referatul din 8 mai 1941 al Siguranței Generale, s-a hotărât organizarea unor lagăre în cartierele, evreiești din centrele urbane, în sinagogi și școlile comunităților prin luarea de ostatici din rândul evreilor. Astfel, au fost organizate lagăre la Roman, Buhuși, Bacău, Piatra-Neamț și Târgu-Neamț, unde au fost luați ostatici dintre evreii din toate categoriile sociale, în special tineri care, conform autorităților, puteau „executa

¹¹ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască. 1933-1944*, vol. II, partea a doua, București, Editura Hasefer, 203, p. 278-279.

acte împotriva siguranței naționale”¹². La ordinele lui Antonescu, trebuiau trimiși la muncă, toți evreii aflați în lagare. Unul din zece deținuți care ar fi încercat să fugă, trebuia împușcat, iar dacă munca prestată nu era satisfăcătoare, se sista rația de mâncare¹³. Măsura a fost anulată în februarie 1942, dar evreii au fost permanent amenințați cu ghețozarea, problemă rediscutată în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 22 aprilie 1944, odată cu apropierea frontului de est de granițele țării¹⁴.

În primăvara anului 1943, s-a pus pentru prima dată în discuție evacuarea evreilor din Târgu-Neamț și Buhuși la Piatra Neamț, comitetele locale fiind obligate să pregătească această acțiune. Măsura nu a mai fost aplicată, fiind amânată până în aprilie 1944, când evreii din Târgu-Neamț au părăsit orașul și duși la Buhuși.

Unii dintre evreii din cele trei județe au fost deportați în Transnistria, fiind vorba despre comuniști, simpatizanți sau membri ai PCR, așa cum prevedea ordinul 2592/1941 al MAI, dar și despre cei acuzați de sustragerea de la munca obligatorie.

Ca urmare a eforturile depuse de către Regina Mamă Elena, alături de Wilhelm Filderman și alți lideri de a readuce în țară cei peste 4000 de orfani evrei din Transnistria, în cele trei județe sosind o parte dintre aceștia. Astfel, la Bacău au ajuns, în martie 1944, 282 de orfani, 138 la Roman, 47 la Buhuși, 70 la Târgu-Neamț și 93 la Piatra Neamț¹⁵.

¹² Ion Șerbănescu, *Evreii din România între anii 1940-1944*. vol. III, *1940-1942: Perioada unei mari restriști*, partea I, București, Editura Hasefer, 1997, document 285, p. 396.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol II. *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, București, Editura Hasefer, 1996, pp. 551-556.

¹⁵ ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 012216, ff. 95, 115, 144; ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 08915, vol. 4, f. 100; ACSIER, fond III, dosar 655, f.104; SJAN Neamț, fond *Comunitatea evreiască Roman*, dosar 92/1944, f. 26;

Ei au fost cazați la familii sau în localurile școlilor și ale sinagogilor, intrând în grija „Eforiei Copilului” până la plecarea în Palestina, în cursul anului 1944.

Ultimele două subcapitole ilustrează solidarizarea majorității cu drama evreilor, selectând câteva portrete ale celor care au contribuit, în diverse moduri, la salvarea vieților acestora. Capitolul face referire la Viorica Agarici, președinta filialei Crucii Roșii din Roman, care a avut curajul să oprească și să deschidă unul dintre „trenurile morții” din vara fierbinte a anului 1941. Este înfățișat și cazul inginerului silvic Gheorghe Cojoc din Târgu Neamț, care a scăpat de la deportare în Transnistria un grup de evrei din Piatra Neamț. Cea de-a treia persoană, Anghel T. Anuțoiu, chiar dacă nu este din zonă, a contribuit la ajutorarea evreilor din Piatra Neamț și Bacău, avertizându-i că urmează să fie arestați. Toți trei au fost declarați, de către Yad Vashem, „Drepti între popoare”. Cu siguranță că au mai fost persoane care au ajutat evrei, așa cum este și cazul Georgetei Cancicov din Bacău, soția omului politic Mircea Cancicov, care a intervenit pe lângă autoritățile militare și civile din Bacău pentru protejarea și salvarea evreilor.

Soluția de a despăgubi financiar supraviețuitorii Holocaustului reprezintă un umil act reparatoriu al suferințelor prin care au trecut cei care au scăpat și nu o goană rapace după bani, așa cum acreditează această idee negaționiștii Holocaustului. Cu toții trebuie să știm și să nu uităm ce a fost în perioada 1938 -1944, pentru a nu repeta!

Amintirea Holocaustului din România în perioada comunistă a fost un subiect tabu, fapt ce a făcut imposibilă recuperarea adevărului istoric, a memoriei vii sau a reprezentărilor cultural-artistice ale acestui moment tragic din istoria noastră contemporană. Abia după 1990 și mai ales după publicarea „Raportului final asupra Holocaustului din România (2004)”, subiectul a fost abordat mai pe larg. Acest ultim capitol tratează istoria memoriei Holocaustului în România, pornind de la absența reprezentărilor culturale și insistând pe importanța unor locuri care amintesc de acest moment tragic, locuri care pot fi incluse într-un traseu cultural al adevărului cu caracter social și, de ce nu, chiar istoric. Chiar dacă aceste manifestări sunt încă puține, ele arată că există o deschidere critică a conștiinței publice, dar mai ales sunt dovada recuperării memoriei Holocaustului.

CONCLUZII

„Evreii din județele Neamț, Roman și Bacău în timpul guvernării Antonescu (1940-1944)” este parte a mării teme de dezbateri, dar și de cercetare a situației evreilor din România în timpul regimului Antonescu. Am încercat, folosind documentele de arhivă, să oferim o interpretare obiectivă a evenimentelor care au implicat evreimea din cele trei județe, în această perioadă, ca parte a unui proces la nivel național.

În urma cercetării istoriografiei, a numeroaselor documente de arhivă și a altor izvoare istorice privind evoluția comunităților evreiești din cele trei județene, în perioada anilor 1940-1944, am ajuns la următoarele concluzii:

Deși istoriografia temei cu privire la evrei în timpul regimului Antonescu și a Holocaustului cuprinde numeroase lucrări, cele publicate înainte de 1989 au fost mai puține și au aparținut, în special, unor autori străini. După 1990, deși au existat mai multe cercetări, am constatat că problema evreilor din aria geografică analizată a fost puțin sau deloc studiată.

Am analizat cadrul legislativ și practic, care face referire la antisemitismul declanșat timid prin diverse inițiative legislative încă din anii '30, dar care aveau să fie puse în aplicare odată cu instalarea guvernului Goga-Cuza din decembrie 1937 - februarie 1938 și continuată de guvernele din timpul dictaturii regelui Carol al II-lea. Studiarea temei presupune tocmai recunoașterea sau negarea acestuia, dar și a tuturor măsurilor luate de către autorități. Acestea s-au referit la evacuări forțate, internarea în lagăre, urmările aplicării legislației discriminatorii care limita sau excludea participarea evreilor la viața socială, dar și a unor realități, precum tolerarea emigrării, existența organizațiilor sioniste, atitudinea liderilor comunității, dar și a unor situații particulare locale. Chiar dacă au avut de suferit de pe urma măsurilor luate de guvernul Antonescu, evreii din cele trei județe nu au cunoscut acțiunile antisemite legionare precum asasinările (unii au fost însă maltratați pentru a preda proprietățile sau diverse sume de

bani), deportările masive spre interiorul țării sau în lagăre ori deportarea în Transnistria, așa cum s-a întâmplat cu evreii din București în timpul rebeliunii legionare, cu cei din Bucovina de nord care au fost deportați sau cu cei din Iași, victime ale pogromului din iunie 1941.

Chiar dacă imaginea evreului din România regimului Antonescu a fost conturată în general ca fiind cea a exploatării și exterminării, analiza documentelor care privesc comunitățile studiate, arată că, evreii deși supuși proceselor sus menționate, au supraviețuit tuturor acestor măsuri.

Așadar, evoluția cadrului legislativ discriminatoriu în perioada 1938-1944, a avut un impact major asupra măsurilor antisemite în perioada regimului antonescian.

Supraviețuirea evreilor în perioada analizată a depins de organizarea comunității și a instituțiilor acesteia. Evreii din cele trei județe, în ciuda măsurilor sociale și economice luate împotriva lor de regimul Antonescu, au căutat, prin diverse mijloace, să supraviețuiască, dovadă în acest sens fiind funcționarea sistemului educațional și a celui religios. Practicarea cultului mozaic nu a fost îngrădită, ba, mai mult, evreilor li s-a permis să-și țină sărbătorile importante. Anul 1944 a găsit comunitățile analizate cu o populație numeroasă, slăbită și sărăcită, confruntate cu destule lipsuri materiale și financiare, profund marcate psihic de constrângerile și abuzurile la care au fost supuse.

Studiul nostru demonstrează că, în domeniul educației și al asistenței sociale, conducerile comunităților au avut ca principală preocupare asigurarea educației tuturor elevilor evrei excluși din învățământul de stat, asigurându-le spațiile necesare, dar și cadre didactice calificate pentru desfășurarea procesului educativ. Creșterea numărului de șomeri și persoanelor paupere a determinat luarea unor măsuri sociale prin asigurarea hranei și a celor strict necesare atât localnici, cât și pentru cei evacuați în vara anului 1941.

Măsurile discriminatorii împotriva evreilor au creat noi situații sociale, care au reprezentat adevărate provocări pentru comunități, însă aceste măsuri au avut mai ales o latură economică și nu una rasială, ceea ce dovedește că antisemitismul lui Antonescu era unul pur economic și nu rasial.

Și evreii din aria geografică analizată au avut de suferit ca urmare a măsurilor luate împotriva lor. Românzarea a însemnat și

aici confiscarea proprietăților urbane și rurale (păduri, terenuri, fânețe, livezi), a fabricilor, dar și a bunurilor comunităților (imobile și terenuri). Au existat situații în care instituțiile comunitare erau puse în imposibilitatea desfășurării activității.

Măsura evacuării evreilor în capitalele de județ făcea parte din planul de purificare etnică și de românizare. Deoarece evreii au fost văzuți drept principalii exponenți ai comunismului în România, acestora li s-a impus locuirea în cadrul strict al cartierelor evreiești sau a lagărelor de ostatici, cei identificați ca fiind simpatizanți sau membri comuniști fiind deportați în Transnistria. Evreii din aria celor trei județe au purtat, în vara și toamna anului 1941, semnul distinctiv „Steaua lui David”. Au existat și cazuri de colportaj al evreilor, iar în unele situații evreii se lăudau față de interlocutori cu viitoarele lor poziții sociale după victoria armatei sovietice. Deși Filderman a recomandat evreilor să se abțină de la eventuale manifestări în ceea ce privește atitudinea față de front, pentru a nu da prilejul unor alte măsuri discriminatorii, unii evrei nu s-au putut abține de la acțiuni de colportaj și defetism față de mersul războiului.

Comercianții evrei din județele studiate au practicat specula, unii dintre aceștia fiind prinși, judecați și condamnați, fiind de fapt un mod de a supraviețui, de a obține un venit în plus.

Toți evreii între 18 și 60 de ani au fost supuși muncii obligatorii, iar spre finalul regimului inclusiv femeile și copiii. Munca obligatorie care înlocuia serviciul militar obligatoriu a fost o componentă a persecuției evreilor sub regimul Antonescu. Deși, inițial, munca forțată a evreilor nu era parte din planul lui Antonescu față de aceștia, el fiind sceptic cu privire la beneficiile economice, cu timpul aceasta a fost impusă ca parte a ideologiei naționaliste a generalului.

Dacă până în octombrie 1942, planurile lui Antonescu vizau deportarea și exterminarea evreilor, modificările intervenite pe frontul de est au schimbat atitudinea față de aceștia, astfel că, cel puțin la nivelul muncii forțate aceasta se intensifică, anul 1943 constituind apogeul, atât numeric, cât și al intensificării exploatații.

Putem afirma că munca forțată nu a fost parte a procesului de exterminare a evreilor, ci o modalitate prin care aceștia contribuiau la efortul de război al țării, o parte a procesului de românizare a economiei, fapt declarat și de către autorități, dar chiar și de către Antonescu.

Astfel, munca forțată a fost doar o „soluție temporară” la „problema evreiască”, care urma să fie folosită până când s-ar fi putut găsi o „soluție permanentă”. În acest sens, munca forțată evreiască din România era fundamental diferită de sistemele din Germania nazistă și Ungaria, unde, în diferite momente ale războiului, a devenit parte integrantă a exterminării evreilor. Această diferență arată că, munca forțată evreiască în România a fost, de fapt, unică între națiunile care au folosit-o în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Opțiunile politice ale evreilor au reprezentat o reacție la măsurile antisemite ale regimului, atât cele sioniste care vizau emigrarea spre Palestina, cât și cele comuniste. Simpatia față de soviete era una izvorâtă din dorința de salvare din fața exceselor antisemite autohtone. Numeroși evrei au fost arestați pentru apartenența la PCR sau pentru simpatii comuniste și internați la Târgu-Jiu, unii fiind trimiși în Transnistria.

Analiza opțiunilor politice asumate de către evrei în această perioadă arată că cea mai importantă opțiune a fost cea a sionismului manifestată prin intermediul unor societăți sau asociații. Evreii au fost mereu sub lupa organelor de Siguranță. Despre starea lor de spirit aflăm din rapoartele lunare întocmite de către SSI, Siguranță, Poliție, Jandarmerie sau comandamentele militare. Siguranța a avut în atribuțiile sale și problema evreiască, fiind elaborate planuri de măsuri privind supravegherea liderilor comunităților, a persoanelor bănuite de comunism, a celor care propagau idei defetiste sau puteau pune la cale acte de sabotaj. Birourile locale ale Siguranței aveau un plan de măsuri și un anumit personal care se ocupa de această problemă.

Trebuie subliniat faptul că evreii bogați erau foarte puțini în comparație cu marea masă a populației, aceștia fiind cei care refuzau să contribuie cu bani la diversele impuneri din partea statului sau din partea comunității. Tot ei însă, plătind sume de bani, se sustrăgeau de la prestarea muncii obligatorii.

Este nevoie de a nu uita, de a comemora ororile Holocaustului, pentru a nu repeta greșelile trecutului. Cei care nu au uitat că sunt oameni și care au contribuit la salvarea evreilor sau la sprijinirea instituțiilor comunitare evreiești de ajutorare au fost declarați „Drepți între popoare” în semn de recunoaștere a omeniei lor. În afara celor recunoscuți, au fost zeci de funcționari, preoți,

doctori, ofițeri, soldați și oameni de rând care au contribuit la salvarea evreilor.

Soluția de a despăgubi financiar supraviețuitorii Holocaustului reprezintă un umil act reparatoriu al suferințelor prin care au trecut cei care au supraviețuit și nu o goană rapace după bani, așa cum negaționiștii Holocaustului acreditează ideea.

Analiza situației evreilor din România în general, dar mai cu seamă din cele trei județe, trebuie să aibă în vedere aceste aspecte, dar și particularitățile istorice ale evoluției comunităților în diversitatea regională, diversitate care a avut un rol și în atitudinea și măsurile autorităților române față de evrei.

Cele aproape 800 de victime ale acestei populații din cele trei județe, ucise sau neîntoarse din deportare în intervalul decembrie 1940 - august 1944, se înscriu în numărul victimelor greu de aproximat, deși cifrele se plasează între 280.000 și 380.000. Acest lucru ne arată că, în acea perioadă, situația evreilor a fost una a unei relative toleranță din partea regimului, cu toate măsurile și interdicțiile.

Evreul prezentat în această lucrare sub diverse chipuri, de la cel internat și deportat, la cel condamnat, evacuat și supus muncii forțate, reprezintă evoluția sa în cadrul istoriei României și a a zonei geografice nemțeano-băcăoane, în anii agitați ai ultimei conflagrații mondiale.

În final, evaluând întreaga bibliografie de specialitate aferentă situației evreilor din România și în particular din cele trei județe în timpul regimului Ion Antonescu, apreciem că există noi direcții de cercetare și de aprofundare a unor aspecte tratate în această teză. Între temele deschise pentru cercetarea ulterioară menționăm:

- munca obligatorie a evreilor din aria geografică, ținând cont de materialul arhivistic existent și de tematica insuficient abordată local;
- mișcarea sionistă, insuficient cunoscută, având în vedere că există arhive sau fonduri arhivistice necercetate;
- cercetarea și analiza numărului de evreii comuniști aflați în ilegalitate pe baza noilor cercetări și a fondurilor de arhivă, inclusiv cercetarea problemei legionarilor comuniști;
- aprofundarea problemei emigrării evreilor în perioada regimului Antonescu, subiect puțin abordat;
- cercetarea problemei evreilor români aflați pe teritoriul unor state europene și care au fost deportați în lagărele de exterminare;

Bălan Emanuel EVREII DIN JUDEȚELE NEAMȚ, ROMAN ȘI BACĂU
ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ANTONESCU ÎN PERIOADA 1940-1944.
REZUMAT

-devoalarea atitudinii civililor față de situația evreilor și a atitudinii
evreilor față de autorități.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Arhive

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale

Fond Centrala Evreilor din România 1942-1944, dosarele 16, 25, 488/1942; 594/1943; 593/1943-1944; 144, 228, 283, 591/1944

Fond Comunități Evreiești din România, dosarele 3, 10, 17, 22/1940

Fond Direcția Generală a Poliției 1937-1948, dosarele 266/1940; 11, 14, 26, 30, 259/1941; 185/1942

Fond Direcția Generală a Poliției. Inspectoratele Regionale de Poliție 1919-1952, dosarele 696 vol.1, 697, 907, 1057

Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei 1893-1949, dosarele 59, 173/1941; 56, 121, 126, 127, 205/1942; 81/1943

Fond Institutul De Studii Istorice și Social-Politice. Problema Evreiască în România, dosarele 3, 6, 8, 14, 17, 24, 25, 26, 27, 31, 33, 36

2. Arhivele Naționale ale României - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bacău

Fond Centrul Național de Românzare Bacău, dosarele 4/1943; 4/1944

Fond Comunitatea Evreilor Bacău, dosarele 3, 14, 17, 20, 21/1940; 1, 6, 7, 12, 21, 22, 26, 27, 30, 45, 47/1941; 4, 5, 9, 11, 12, 14, 15, 18, 21, 37, 38, 40, 41, 42, 46/1942; 1, 2, 5, 7, 14, 20, 39, 41, 42/1943; 1, 2, 3, 5, 10, 12, 21, 22, 24, 36, 40, 44, 47, 49/1944

Fond Comunitatea Evreilor Târgu Ocna, dosarele 1/1935; 1, 4/1938

Fond Inspectoratul Școlar al Județului Bacău, dosarele 41/1940; 1, 78/1942

Fond Inspectoratul Școlar Regional Iași, dosarul 1/1943

Fond Liceul Evreiesc Bacău, dosarul 1/1940

3. Arhivele Naționale ale României - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Neamț

Fond Comunitatea Evreiască Roman, dosarele 2, 8, 10, 11, 16/1941; 14/1941-1944; 12/1941-1946; 2, 18/1942; 2, 3, 20, 26/1942-1943; 2, 3, 4, 10, 11, 12, 14, 18/1943; 8/1943-1944; 4, 5, 11, 16, 20/1944

Fond Comunitatea Evreiască Piatra Neamț, dosarul 1/1942;

Fond Gimnaziul Evreiesc de Fete Piatra Neamț, dosarul 2/1943-1944

Fond Gimnaziul Mixt Evreiesc Roman, dosarele 7, 8/1941; 19, 23/1942; 31, 35/1943; 47/1944

Fond Inspectoratul Școlar al județului Roman, dosarul 4/1943

Fond Liceul Teoretic Evreiesc Piatra Neamț, dosarele 4/1940-1941; 6/1941-1944

Fond Primăria orașului Târgu-Neamț, dosarul 2233/1941

4. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe

Fond Problema 33-Chestiunea evreiască, vol. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 39

5. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității

Fond D, dosarele 0815, vol. 4, 6, 7, 9, 12, 18; 012216, 015376, 012215 vol. 2; 014461, 08917, vol. 6; 08917, vol. 2, 7, 9, 33; 016526, vol. 14; 014160, 013517, vol. 4, 14; 014160, 013647, vol. 31; 011743, vol. 14, 22, 24; 01470; 013524, vol. 2.

6. Arhiva Centrului pentru Studierea Istoriei Evreilor din România „W. Filderman”

Fond II, dosarele 216

Fond IV, dosarele 1A, 159, 189

Fond VI, dosarele 25, 26, 28A, 46, 59, 66, 82, 85, 491, 509, 510, 511

7. Arhiva comunității evreiești Piatra Neamț

Dosar 185/1940, 1967/1942-1943, 91/1945, 170/194

8. Arhiva comunității evreiești Târgu Neamț

Dosar 1943, 1944,

Registru de procese verbale al comunității 1944-1948,

**9. Arhiva United States Holocaust Memorial Museum
Washington**

Selected Records from the Romanian Information Service, 1936-1948

10. Arhiva Yad Vashem

Digital Collection-Documents Archive

Digital Collection-The Photo Archives

II. Documente editate

1. Achim, Viorel, *Evreii în cadrul recensământului general al României din 6 aprilie 1941*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel", 2008.
2. Ancel Jean, *Documents Concerning the Fate of Romania Jewry during the Holocaust*, New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1986.
3. Baias, Flavius, Dumitrache Bogdan, Nicolae Marian, (eds.), *Regimul juridic al imobilelor preluate abuziv*, București, Editura Rosetti, 2001.
4. Bărbulescu Ana, Florian Alexandru, Climescu Alexandru, Degeratu Laura (coord.), *Munca obligatorie a evreilor din România. Documente*, Polirom, Iași, 2013.
5. Beldiman Honciuc Dana, (ed.), *Statul Național legionar: Cadrul Legislativ*, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, București, 2005.
6. Benjamin, Lya (coord.), *Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, Documente*, Iași, Editura Polirom, 2005
7. Benjamin, Lya (ed.), *Strategii comunitare de supraviețuire în contextul statului național legionar. Documente*, , București, Editura Hasefer, 2013.
8. Benjamin, Lya, Stanciu Sergiu (coord.), *Evreii din România în anii 1940 – 1944*, vol. I *Legislația antievreiască*, volum coordonat de, București, Editura Hasefer, 1993.

9. Benjamin, Lya, (coord.), *Evreii din România în anii 1940 – 1944*, vol. II *Problema evreiască în stenogramle Consiliului de Miniștri*, volum coordonat de, București, Editura Hasefer, 1996.
10. Benjamin, Lya, Stanciu Sergiu, Șerbănescu Ion (coord.), *Evreii din România în anii 1940 – 1944*, vol. III *1940-1942: Perioada unei mari restriști, partea I-II*, volum coordonat de, București, Editura Hasefer, 1997.
11. Benjamin, Lya, Stanciu Sergiu, Șerbănescu Ion (coord.), *Evreii din România în anii 1940 – 1944*, vol. IV *1943-1944: Bilanțul tragediei: Renașterea speranței*, volum coordonat de, București, Editura Hasefer, 1998.
12. Calafeteanu, Nicolae, Ion, Gheorghe Teodor, (coord.), *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944. Culegere de documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României*, București, Editura Silex, 1993.
13. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I (septembrie – decembrie 1940)*, București, Arhivele Naționale ale României, 1997 – 1998.
14. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. IV (iulie – septembrie 1941)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2000.
15. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, , vol. V (octombrie 1941 – ianuarie 1942)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2001.
16. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. VII (mai – iulie 1942)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2003.
17. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. VIII (august - decembrie 1942)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2004.
18. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. IX (februarie - decembrie 1943)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2006.

19. Ciucă M., Teodorescu A., Popovici B. (ed.), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. X (ianuarie – aprilie 1944)*, București, Arhivele Naționale ale României, 2007.

III. Memorii și jurnale

1. Argetoianu, Constantin, *Însemnări zilnice*, vol. VIII (ianuarie - 21 iulie / 25 octombrie - 31 decembrie 1940), București, Editura Machiavelli, 2007.
2. Idem, *Însemnări zilnice*, vol. IX (21 aprilie-31 decembrie 1941), București, Editura Machiavelli, 2008.
3. Idem, *Însemnări zilnice*, vol. X (1 ianuarie- 20 noiembrie 1942, 1 ianuarie-1 februarie, 30 martie-22 aprilie 1944), București, Editura Machiavelli, 2009.
4. Barbul, Gh., *Memorial Ion Antonescu. Al treilea om al axei*, Iași, Institutul European, 1992.
5. Brunea-Fox, *Orașul măcelului. Jurnalul rebeliunii și al crimelor legionare*, București, Editura Hasefer, 1997.
6. Filderman, Wilhelm, *Memorii și jurnale*, vol. II (1940-1952), București, Editura Hasefer, 2016-2017.
7. Finkelstein, Iosef, *Iași, orașul meu Iași*, Iași, Editura Dan, 2009.
8. Gerbel, Fred, *Sâmbătă se deprimează: reportajii din vremea progoanei*, București, Editura Holiocom, 1946.
9. Hudiță, Ioan, *Jurnal politic. Septembrie 1940-8 februarie 1941*. Editat de Dan Berindei, Iași, Editura Institutului European, Iași, 1998.
10. Idem, *Jurnal politic. 9 februarie 1941-21 iunie 1941*. Editat de Dan Berindei, Iași, Editura Institutului European, 1998.
11. Idem, *Jurnal politic. 22 iunie 1941-28 februarie 1942*. Editat de Dan Berindei, București, Editura Lucman, 2005.
12. Idem, *Jurnal politic. 1 martie 1942-31 ianuarie 1943*. Editat de Dan Berindei, București, Editura Comunicare, 2009.
13. Idem, *Jurnal politic. 1 ianuarie-24 august 1944*. Editat de Dan Berindei, București, Editura Roza Vânturilor, 1997.

IV. Presă

- „Bacăul”, 1941, 1942, 1943
- „Ceahlăul”, 5 martie 1988
- „Coresponența provincială”, 16 decembrie 1879.
- „Curentul”, 1941
- „Curierul Israelit”, nr. 24 din 5 martie 1920
- „Fraternitatea”, an IV, 1882.
- „Gazeta evreiască”, 1942-1944,

V. Instrumente de lucru

1. *** *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007.
2. ***, *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945, vol. III Camps and ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*, ed. Geoffrey P. Megargee, Bloomington Indiana University Press, 2018.
3. Ionițoiu, Cicerone, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar. F-G*, vol. 4, București, Editura Mașina de scris, 2002.
4. Leoveanu-Niță, Veronica, Leoveanu, Relu, *Lexicon istoric și de arhaisme*, Bacău, Editura Egal, 2006.
5. Nicolescu, Nicolae C., *Enciclopedia șefilor de guvern ai României (1862-2006)*, București, Editura Meronia, 2006.
6. Sasu, Aurel, ed., *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. II, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.

VI. Lucrări generale

1. ***, *Activitatea Centralei Evreilor din România*, București, Editura AlmaTip, 1998.
2. Antonescu, Ion, *Temelia statului național – legionar. 6 septembrie 1940 – 6 octombrie 1940*, București, Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului Imprimeria Centrală, 1940.
3. Anton, Mioara, *Propagandă și război, 1941-1944*, București, Editura Tritonic, 2007.

4. Antonescu, Ion, *Către români... chemări – cuvântări – documente. La răscruce a istoriei*, București, Editura SOCEC & Co, S.A.R., 1941;
5. Assmann, Jan, *Globalization, Universalism, and the Erosion of Cultural Memory*, în „Memory in a Global Age. Discourses, Practices and Trajectories”, coord. Aleida Assmann, Sebastian Conrad, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010;
6. ***, *Armata română în al doilea război mondial, vol. I Eliberarea Basarabiei și părții de nord a Bucovinei (22 iunie – 26 iulie 1941)*, coordonator Al. Dușu, M. Retegan, București, Editura Militară, 1996.
7. Axworthy, Mark W., Crăciunoiu, Cătălin and Scafes, Cornel, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945*, London, Arms and Armour, 1995.
8. Bancoș, Dorel, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, Editura Eminescu, 2000.
9. Banu, Florin, *Asalt asupra economiei României: De la Solagra la Sovrom 1936–1956*, București, Editura Nemira, 2004.
10. Bălan, Emanuel, *Evreii din județele Neamț, Roman și Bacău în timpul războaielor de la 1907*, în „Revista de istorie a evreilor din România”, serie nouă, nr. 4-5, 2019-2020.
11. Idem, *Neamțul, ținutul tezaur. Monografie* (coautor), Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2019.
12. Idem, *Târgu-Neamț. File de istorie*, Iași, Editura Pim, 2020.
13. Bălan, I., *Patericul mănăstirilor nemțene*, Iași, Editura Trinitas, 2003.
14. Bruja, Radu Florian, *Traian Brăileanu în documente (I-III)*, în „Codrul Cosminului”, nr. 12 (2006), nr. 1 (2008) și nr. 1 (2009).
15. Buzatu, Gh., Scurtu, Ioan, *Istoria românilor în secolul XX (1918 – 1945)*, București, Editura Paidea, 1999.
16. Idem, *Bătălia Pentru Basarabia 1941-1944*, București, Editura Mica Valahie, 2011.
17. Cajal, Nicolae, Hary, Kuller (coord.), *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, Editura Hasefer, București 2004;
18. Coajă, Costel, *Politica Bisericii ortodoxe române față de evrei (1938-1948)*, în „Acta-Moldaviae Septentrionalis” an VII-VIII, 2008-2009.
19. Cohen, Shari J., *Politics Without a Past: The Absence of History in Postcommunist Nationalism*, Durham, Duke University Press, 1999.

20. Conta, Vasile, *Opere complete*, București, Editura Librăria Școalelor, 1914.
21. Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 2008.
22. ***, *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*, București, Editura Hasefer, 2004;
23. Costache, Silviu, *Evreii din România. Studiu de Geografie Umană*, București, Editura Universității din București, 2004;
24. Crăciun, Camelia, *Politics and Ideology in Jewish Romanian Intellectual Life. During the Interwar Period: A. L. Zissu – W. Filderman Debate*, în the „New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook, 2010–2011”.
25. Crețulescu, Narcis, *Istoria mănăstirilor române*, vol. X, București, 1902.
26. Cruceană, Ion, *Momente și figuri argeșene*, Pitești, Editura Palatul culturii, 1980.
27. Dimitroff, Georgi, *The United Front Against War and Fascism: Report to the Seventh World Congress of the Communist International 1935*, New York, Gama, 1974.
28. Dușu, Alesandru, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata Română în al Doilea Război Mondial (1941-1945)*. *Dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică, 1999.
29. Dușu, Alesandru, Dobre Florica, *Generali români în prizonierat*, în „Magazin istori”, an XXXII, nr. 2 (371), februarie 1998.
30. Dușu, Alesandru, *România în istoria secolului XX*, București, Editura Fundației de Măine, 2007;
31. Furet, François, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, București, Editura Humanitas, 1996.
32. Georgescu, Vlad, *Istoria Românilor de la origini până în zilele noastre*, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 1992;
33. Gheorghiu, Costantin D., *Dictionar geografic al județului Neamț*, București, 1895.
34. Glantz, David, *Red Storm over the Balkans: the failed Soviet invasion of Romania, spring 1944*, Lawrence, University Press of Kansas, 2007.
35. Hilberg, Raul, *Exterminarea evreilor din Europa*, vol. I-II, București, Editura Hasefer, 1997.
36. Hilberg, Raul, *The Destruction of the European Jews, 3rd edition*, vol. II, Yale University Press, 2003.

37. Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române, 1938-1944*, București, Editura Humanitas, 1994.
38. Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, trad. din engleza de George G. Potra și Delia Răzdolescu, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1998.
39. Iancu, Carol, *Emanciparea evreilor din Romania (1913-1919)*, București, Editura Hasefer, 1998.
40. Idem, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare, 1919-1938*, București, Editura Hasefer, 2000.

VII. Lucrări speciale

1. Achim, Viorel, Idem, *Munca forțată în Transnistria. Organizarea muncii evreilor și romilor. Decembrie 1942-martie 1944*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015.
2. Ancel, Jean, *Contribuții la istoria României Problematika evreiască 1933-1944*, vol.1, partea a doua, București, Editura Hasefer, 2001.
3. Idem, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933-1944*, vol. 2, part. 2, București, Editura Hasefer, 2003.
4. Idem, *Distrușgerea economică a evreilor români*, București, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2008.
5. Idem, *Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941*, Iași, Editura Polirom, 2005.
6. Idem, *Transnistria*, 3 vol., București, Editura Atlas, 1998.
7. Babeș, Adina, Benjamin, Lya, Ciuciu, Anca, Dumitru Hîncu, Dumitru, Kuller, Hary, Popescu, Rotman, Marius, Liviu, Vasiliu, Gabriela, *Demnitate în vremuri de restriște*, Federația Comunităților Evreilor din România, Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România Institutul Național pentru studiarea Holocaustului din România „Elie Wiessel, București, Editura Hasefer, 2008.
8. Babeș, Adina, Florian, Alexandru, *The Emigration of the jews in the Antonescu Era*, în „Holocaust. Studii și Cercetări”, vol. IV, nr. 1(5), 2012.

9. Bălan, Emanuel, *A List of the Jews (313 Persons) who Arrived in Palestine from Romania (May 24, 1944)*, în „Philosophy International Journal”, vol. 3, nr. 2, 2020.
10. Idem, *Despre Holocaust ca memorie a locurilor*, în volumul „Latinitate, Romanitate, Românită”, ed. Liliana Rotaru, Chișinău, Editura Historia Universitaria, 2021.
11. Idem, *Evacuarea evreilor din satele județului Roman în 1941*, în „Studii de Știință și Cultură”, vol. XV, nr. 4 (59), 2019.
12. Idem, *Evreii și „Steaua lui David” în timpul regimului Antonescu (1940-1944)*, în „Analele Liceului Vasile Conta Târgu-Neamț-Istorie”, vol. II, nr. 1, 2020.
13. Idem, *Evreii din Târgu Neamț și refugiul de la Buhuși din 1944*, în „Realitatea evreiască”, nr. 458-459, 2015.
14. Idem, *Expropriations of jewish properties in the former Neamt and Roman counties (1940-1944)* în vol. „Literature, Discourses and the Power of Multicultural Dialogue”, ed. Iulian Boldean, vol. VII, Tîrgu Mureș, Editura Arhipelag XXI Press, 2019.
15. Idem, *Exproprieri, rechiziții și confiscări ale proprietăților evreiești în fostul județ Neamț (1940-1944)*, în „Acta Bacoviensia”, nr. XIV, 2019.
16. Idem, *Internarea evreilor în lagăre și fenomenul luării ostatecilor în timpul guvernării Antonescu (1940-1944)*, în „Astra Sabesiensis”, nr. 6, 2020.
17. Idem, *Legislația economică antievreiască în statul Român (1934-1944)*, „Studii de Știință și Cultură”, vol. XVI, nr. 4 (63), 2020.
18. Idem, *Negarea Holocaustului și drumul recunoașterii prin despăgubirea victimelor*, în volumul „Literatură și alte forme de interacțiune discursivă”, ed. Emilia Parpală și Carmen Popescu, Craiova, Editura Universității 2021.
19. Idem, *Presa evreiască din fostul Regat (1919-1944)*, în volumul „Audiovizualul, o istorie recentă (1928-2020)”, ed. Delia Duminiacă București, București, Editura Tritonic, 2021.
20. Idem, *Philanthropic activity of the jewish community in Romania during 1940-1944*, în „Revista Universitară de Sociologie”, year XVII, Issue 1/2021.
21. Idem, *Repatrierea orfanilor evrei din Transnistria, în 1944*, în „Studii de Știință și Cultură”, vol. XVI, nr. 2 (61), 2020.
22. Idem, *The regime of contributions and material and financial obligations of the jews during the Antonescu Regime (1940-1944)*, în

„European Journal of Accounting, Finance & Business”, vol. XXII, 2020.

23. Bărbulescu, Ana, *Muncă Obligatorie în România Anul 1941: Ideologie vs. Randament Economic*, în „Holocaust. Ștudii și Cercetări”, 1, nr. 2, 2009.

24. Benjamin, Lya, Alexandru, Florian (coord), Ciuciu, Anca, *Cum a fost posibil? Evreii din România în perioada Holocaustului*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2007.

25. Benjamin, Lya, *Leadeshhip - ul comunitar în România în perioada Holocaustului (1940-1944)*, în „Holocaust. Studii și cercetări”, vol. II, nr. 1 (3)/2010.

26. Idem, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România. 1940-144. Studii*, Editura Hasefer, București, 2003.

27. Idem, *Statutul juridic al evreilor din România (1940-1944)*, în „Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România”, nr. 2, 1998.

28. Benz, Wolfgang, Mihok Brigitte, *Holocaust la periferie*, Chișinău, Editura Cartier, 2010.

29. Braham, Randolph L., ed. *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, Rosenthal Institute for Holocaust Studies, 1994.

30. Braham, Randolph L. (ed.), *Exterminarea evreilor români și ucrainieni în perioada antonesciană*, București, Editura Hasefer, 2002.

VIII. Surse digitale

1. <http://adriancioflanca.blogspot.com/2012/05/la-cimitirul-evreiesc-din-iasi-pacurari.html>

2. Carasiucenco, Georgeta, 2019, *Cine și cum despăgubește victimele represiunilor politice și Holocaustului*, <https://reportaje.moldova.org/asumarea-trecutului/>

3. Ciocoiu, Paul, 2014, *Franța acceptă să plătească despăgubiri de 60 de milioane de euro victimelor Holocaustului*, în „Evenimentul Zilei”, 7 decembrie 2014, <https://evz.ro/franta-accepta-sa-plateasca-despagubiri-de-60-de-milioane-de-euro-victimelor-holocaustului.html>

4. Cioflâncă, Adrian, *Groapa comună de la Popricani (Iași)*. Disponibil: <https://www.pogromuldelaiasi.ro/gropi-comune/groapa-comuna-de-la-popricani-iasi/>
5. Cioflâncă, Adrian, *Gropile comune de la Stâncă*. Disponibil: <https://www.pogromuldelaiasi.ro/gropi-comune/gropile-comune-de-la-stanca/>
6. Cioflâncă, Adrian, *Lăgărul uitat de la Călărași*, Disponibil: <https://www.scena9.ro/article/lagarul-uitat-de-la-calarasi>
7. Cioflâncă, Adrian, *Traseul memoriei*, Disponibil: <http://adriancioflanca.blogspot.com>
8. Clej, Petru, *Dorohoi, 1 iulie 1940: Armata română omoară civili evrei neînarmați*. Disponibil: <https://m.rfi.ro/cultura-122542-dorohoi-1-iulie-1940-armata-romana-omoara-civili-evrei-neinarmati>
9. <http://www.crestinortodox.ro/religiile-lumii/iudaism/steaua-david-scutul-david-124705.html>
10. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/institutul-wiesel-a-lansat-concursul-pentru-viitorul-muzeu-national-de-istorie-a-evreilor-si-al-holocaustului-din-romania-1383075>
11. *Dutch railways to pay 'tens of millions of euros' for Holocaust victims transported to Nazi death camps during WWII*, în „Daily Mail”, 27 iunie, 2019, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-7187761/Dutch-railways-pay-tens-millions-euros-Holocaust-victims-transported-death-camps.html>
12. Ilie, Ana, 2012, <https://ziare.com/europa/germania/germania-a-marit-compensatiile-acordate-supravietuitorilor-holocaustului-1201866>
13. Iohannis, Klaus, 2020, *9 octombrie 2020: Ziua Națională de Comemorare a Victimelor Holocaustului din România*, <http://www.inshr-ew.ro/9-octombrie-2020-ziua-nationala-comemorare-victimele-holocaustului-romania-2/>
14. JTA, 2018, *After foot-dragging, Romania pays millions to Holocaust victims*, în „The Times of Israel”, 23 septembrie 2018, <https://www.timesofisrael.com/after-foot-dragging-romania-pays-millions-to-holocaust-victims/>
15. Juncker, Jean Claude, 2019, *Președintele Jean-Claude Juncker, cu ocazia Zilei Internaționale de Comemorare a Victimelor Holocaustului* 2019, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/STATEMENT_19_541

16. Lupitu, Robert, 2020, *Ziua Victimelor Holocaustului. Klaus Iohannis le cere românilor să nu se lase prinși în "campanii grotești de reabilitare a figurilor sinistre ale trecutului negru"*, <https://www.caleaeuropeana.ro/ziua-victimelor-holocaustului-klaus-iohannis-le-cere-romanilor-sa-nu-se-lase-prinsi-in-campanii-grotesti-de-reabilitare-a-figurilor-sinistre-ale-trecutului-negru/>
17. Manolache, Lică, 2019, *Sondaj privind percepția europenilor asupra antisemitismului*, https://www.rri.ro/ro_ro/sondaj_privind_perceptia_europenilor_asupra_antisemitismului-2593054
18. <https://www.mediafax.ro/cultura-media/memorialul-holocaustului-din-romania-inaugurat-joi-in-capitala-4972070>
19. *Monumentul consacrat victimelor Pogromului de la Dorohoi*. (<https://www.rfi.ro/cultura-122542-dorohoi-1-iulie-1940-armata-romana-omoara-civili-evrei-neinarmati>)
20. Murray, Rupert Wolfe, *A Mass Grave Raises Ghosts of Romania's Holocaust Past*, în „Time”, 12.11.2010.
Disponibil: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2031066,00.html>
21. Negreanu, Gabriel, 2020, *Germania va plăti peste 500 milioane de euro pentru victimele Holocaustului afectate de pandemia de coronavirus*, <https://www.mediafax.ro/externe/germania-va-plati-peste-500-de-milioane-de-euro-pentru-victimele-holocaustului-afectate-de-pandemia-de-coronavirus-19659728>
22. Onofrei, Nicoleta, 2019, *Germania va despăgubi aproximativ 8.000 de români supraviețuitori ai Holocaustului, care trăiesc în Israel*, <https://www.hotnews.ro/stiri-international-23266674-germania-despagubi-aproximativ-8-000-romani-supravietuitori-holocaustului-care-traiesc-israel.htm>
23. Adam Popescu, *Lista lui bădița Anghel, salvatorul de evrei*, <https://evz.ro/lista-lui-badita-anghel-salvatorul-de-evrei-2886.html>
23. <https://primariaroman.ro/vernisaajul-expozitiei-muzeale-viorica-agarici-3-iulie/>
24. <https://righteous.yadvashem.org>
24. https://ro.wikipedia.org/wiki/Monumentul_Victimelor_Pogromului_de_la_Ia%C8%99i
25. Vlad Stoicescu, *Să ne amintim pentru a nu se mai repeta niciodată*, în „Evenimentul Zilei”, 8 octombrie 2009. Disponibil:

<https://newskeeper.ro/articol?id=2353CF4F2CF4AEC0FB0B349F950F2327&data=2009-10-08>

26. http://www.usmmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=8506

27. http://www.usmmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=14821

28. <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/cartea-de-istorie-viata-secreta-a-lui-silviu-craciunas-4481650>

29. <https://www.yadvashem.org/righteous/statistics.html>

30. <https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/romania.pdf>

31. *11 milioane de euro despăgubiri pentru evreii din Ungaria supraviețuitori ai Holocaustului*, în „Adevărul”, 11 decembrie 2008,

https://adevarul.ro/international/europa/11-milioane-euro-despagubiri-evreii-ungaria-supravietuitori-holocaustului-1_50abc6d37c42d5a663801733/index.html

Bălan Emanuel EVREII DIN JUDEȚELE NEAMȚ, ROMAN ȘI BACĂU
ÎN TIMPUL GUVERNĂRII ANTONESCU ÎN PERIOADA 1940-1944.
REZUMAT